

Історіографія та джерелознавство

Ю.І. Поп

ЧЕХОСЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЄДНОСТІ В XIX-ПОЧАТКУ XX СТ. НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISY "SLOVANSKY PREHLED" (1950-1970 pp.)

Чехи і словаки, українці Правобережжя і Лівобережжя, Західної України та Закарпаття завжди підтримували якнайтісніші зв'язки на поприщі культури. Це і обмін книгами, поїздки та мандрівки представників культурного світу, взаємне вивчення історичного минулого, листування. Цей нерозривний зв'язок культур був зумовлений їх слов'янським корінням. Вже стало сьогодні аксіомою, що інтегративні функції культури якнайяскравіше проявляються у генетично близьких народів, якими власне і є слов'яни. Їм була притаманна духовна, мовна, культурна спорідненість та територіальна близькість, спільність історичної долі як недержавних народів. Звідси випливала подібність завдань, які стояли перед ними у боротьбі за збереження і подальший розвиток національної культури. Гостріше ці питання стояли перед українцями як в Російській, так і в Австрійській імперії та перед словаками в Угорщині. Тому зв'язок із слов'янством для них мав величезне значення ще й тому, що завдяки йому як українська, так і словацька культура утверджувалися в Європі та й у світі. Саме тому ідея слов'янської єдності залишалася актуальною для діячів української і словацької культури. Її інтерпретація знаходилася в прямій залежності від тих завдань, які стояли перед культурою братніх народів. Осягнення культурних надбань інших народів мало врятували українську та словацьку культури від загрози провінціалізму і національної обмеженості.

Слов'янську взаємність Л. Штур розумів як співробітництво вільних і рівноправних слов'янських народів. Духом слов'янської взаємності, братерської любові наповнені відносини Штура і всієї словацької молоді до всіх слов'янських народів: вона є рушійною силою їх глибоких інтересів про життя і культуру, мову і літературу, їх прагнення встановити особисті контакти з представниками інших слов'янських народів, - констатує В. Матула¹.

М. Дима, в статті “К.С. Амерлінг – піонер слов’янської взаємності” пише, що Амерлінг один із перших здійснював слов’янську взаємність на практиці, організовуючи зустрічі та листування студентів з різних слов’янських земель. Він розумів слов’янську взаємність, перш за все, в галузі культури.²

Ще будучи студентом консерваторії, М. Лисенко став палким пропагандистом слов’янської ідеї, пише Й. Гривняк. Його прагненням було допомогти своєму народу і виховувати засобами культури взаємну любов між слов’янами.³

Слов’янську взаємність І. Франко розумів як співпрацю вільних і незалежних народів, величезне значення надавав науці і літературі як галузям, “які об’єднують, а не роз’єднують слов’янські народи”. В листі до А. Черни просив організувати видання журналу, який був би присвячений життю і праці всіх слов’янських народів, констатує І. Карабутенко.⁴

Спроможність національно-культурних змагань чехів, словаків та українців засвідчили галузі музики, науки та літератури. Тему чехословацько-українських зв’язків у галузі музики досліджує В. Дворжак. Він підкреслює, що ці контакти почали встановлюватись уже з кінця XVIII ст. Особливо широкого розвитку досягли в XIX – на початку XX ст. Москва і Петербург, Київ і Харків, Одеса і Чернівці, Львів і Кишинів – ось неповний перелік міст, де жили і працювали в галузі музичного мистецтва чеські артисти, диригенти і музиканти. Серед них були такі відомі музиканти як Я. Прач, Ф. Голиа, В. Гржимали, Й. Карбулка, О. Шевчик, Ф. Ондржічек, Я. Кубілек, Я. Коціан, Ф. Ступка, учні Б. Сметани – Й. Йіранек, Б. Кржидло, Е. Направник і відомий винахідник і майстер по виготовленню духових інструментів В. Червеного, який у 1876 р. відкрив філіал своєї фабрики духових інструментів у Києві.

В свою чергу, продовжує автор статті, чеські композитори і музиканти зробили чимало для пропаганди української музики, народної пісні в Чехії, чому сприяли концерти в Празі Слов’янської капели Д.А. Агренева.⁵

Для відомого чеського громадського діяча, пропагандиста слов’янської ідеї Ганки 1813 р. знаменний тим, що він почав знайомство з слов’янськими народними піснями, особливо з українськими, пише в своїй праці “Початки русофільства Ганки” В. Гостічка.⁶

Пропагандою чеської музики в Україні та Росії та української музики і пісні в Чехії займався відомий український композитор Микола Лисенко, пише в своїй статті Я. Гривняк. Вихований на українських народних піснях, у 25 років поїхав у м. Лейпціг продовжувати навчання у тамтешній консерваторії. Тут його популярність зросла настільки, що його запросили до Праги, де він 26 грудня 1867 р. мав акомпанувати відомому російському співаку Д. Словінському, відзначає автор роботи. На цьому концерті на прохання публіки Лисенко зіграв декілька українських пісень. Про його гру празькі газети відгукувалися надзвичайно схвально. Наприклад, “Народні листи” 28 грудня 1867 р. писали: “Найбільше публіці сподобались українські народні пісні, які були виконані з великим натхненням і дотепністю. Лисенко планує видати збірку українських пісень. Палко бажаємо, щоб він якнайшвидше знайшов видавця, оскільки цим виданням зробив би неперевершений внесок у слов’янську музичну літературу.”

Через два дні, продовжує Я. Гривняк, на прохання культурно-музичних представників Лисенко виступив з концертом, де познайомився з чеськими діячами культури та музики, насамперед з Л. Прохазкою, з яким потім довгі роки підтримував активне листування. Своє перебування в Чехії Лисенко використав для більш глибокого знайомства з чеською музикою та її історією, яку частково знав від своїх вчителів Нейнквіча, Понохого, Вілка і Папержіця. Користуючись моментом, встановив зв’язки з етнографічним об’єднанням в Кутній Горі, куди потім посилав замітки зі свого етнографічного збірника. Чимало із нього взяв і Л. Куба, публікуючи перший том своєї книжки “Слов’янство у своїх піснях”, констатує автор статті.

Відгуки празької преси глибоко зворушили Лисенка. Це яскраво видно із його листа рідним від 28 лютого 1868 р.: “Я дуже радий, що концерт у Празі відбувся під час свят. Я почуваю себе як дома. Приїхав з німецької атмосфери у атмосферу рідну – слов’янську. Такий панегірик, – пише далі Лисенко, – мене дуже тишив ще і тому, що він був надрукований в газетах наймузикальнішого народу Європи.” Уже в той час у Лисенка зародилася ідея поширення музики чеської, словацької та інших слов’янських народів в Україні та в Росії, – підкреслює Я. Гривняк.

Закінчивши консерваторію, Лисенко працював вчителем музики в скромній школі м. Києва. Він організував квінтет, членами якого були крім Лисенка, Солуха, Косухін, відомий чеський скрипаль професор О. Шевчік і віолончеліст В. Алоіз. Квінтет пропагував музику слов'янських народів в Україні і Росії, найбільші заслуги мав у пропаганді музики чеських майстрів Б. Сметани, А. Дворжака, Б. Книттла та ін.

Як пише Я. Гривняк, Лисенко був пристрасним пропагандистом слов'янської ідеї. “Як видно із дружнього листа від М. Лисенка, професора консерваторії із Києва, – пише Л. Прохазка, – ми переконуємося в тому, що і в Україні слов'янська взаємність широко поширена серед діячів культури... Наші українські брати переслідують ту ж мету, що й ми – прагнуть до духовного єднання всіх слов'ян.” Про це ж пише Л. Прохазка у листі до Лисенка: “Вельмишановний дорогий друже... Отримані від Вас програми (концертів – Ю.П.) я опублікував в “Деліборі”, щоб чехи бачили, яка людина живе в Україні і чим ми їй тут зобов'язані.”

На завершення Я. Гривняк пише, що як у свій час Т. Шевченко проявив свою любов до чеського народу у поемі “Єретик”, так через 40 років М. Лисенко переклав його на музику в чеському дусі, яку високо оцінив З. Неєдли. Діяльність Миколи Лисенка – це ціла епоха в історії української музики. Її любили і на Україні, і в Росії, Чехії, Словаччині. Якраз в Празі було поставлено його оперу “Наталка Полтавка” і дитячу оперу “Коза-дереза”, – завершує Я. Гривняк.⁷

Ще один чех, який в Галичині на місці вивчав соціально-політичну ситуацію та стан культури, був К.В. Зап, – пише В. Гостічка в статті “К.В. Зап – друг українського народу”. Жив у Празі і працював разом з К. Махою, К. Ербеном, Й. Шторхом, Ганкою, Юнгманном, Челаковським, Шафариком, Палацьким і ін. З 1836 по 1845 р. – чиновник у Львові. Тут він поринув у вир суспільно-політичного життя краю. Як прихильник вчення Коллара про слов'янську взаємність намагався здійснити її на практиці. Як пише Гостічка, уважно слідкував за станом як польської, так і української літератури в Галичині, писав про стан культури в чеські газети, а вже звідти деякі його статті попадали в німецькі та південнослов'янські видання. Будучи тісно зв'язаним з Чехією, отримуючи чеські книги, Зап пропагував їх у Галичині, відмічає автор статті. Вмовив продавця книг у Львові Валиковського продавати і чеські книги. Через Прагу в Галичину ввозилися російські і українські видання.

Як пише Гостічка, Зап був особисто знайомий і активно співпрацював з відомими діячами культури Галичини – І. Вагилевичем, К. Блонським, М. Малиновським, Й. Кобринським і ін. Плідна дружба, яка переросла в переписку після від'їзду Запа до Праги, зав'язалася з Головацьким. Зап перший познайомив чеську громадськість зі складною проблематикою українського народу Галичини, різко засуджував асиміляторську політику польської шляхти і цим самим показав слабкі сторони концепції слов'янської взаємності. Познайомив Гавлічека з національними проблемами Галичини.

Зап вивчив польську і українську мови і почав здійснювати переклади із слов'янських мов – з польської, російської, української. Серед перекладів – “Як українець Україну хвалив” Л. Гребінки, “Тарас Бульба” Гоголя, декілька творів Головацького і Вагилевича. Цим самим він перший глибоко познайомив чехів з Україною, пише Гостічка. Свої враження про перебування в Галичині Зап описав у “Мандрівках і прогулянках по галицькій землі”. Україна повинна бути вільною в братній сім'ї слов'янських народів, – пише Зап.

Зап був шанованою людиною в Галичині, завоював собі любов і повагу українців. Коли на слов'янському з'їзді в Празі 1848 р. поляки хотіли представляти і українців, останні через І. Бірецького звернулися до Запа, щоб той звернув увагу делегатів з'їзду, що “русини” не належать до польського народу, а до незалежного народу українського”. Після повернення Запа в Прагу його справу в Галичині продовжували друзі Й. Коубек, Ф. Яхім, К. Піхлер і Л. Ріттерсберг. Але першість тут по праву належить К. Запові, робить висновок В. Гостічка.⁸

Відомий український письменник І. Франко ще в юнацькі роки проявив підвищений інтерес і любов до чеської літератури, пише Коновалов у статті “Іван Франко і чеська література”. Він був добре знайомий з творами відомих діячів чеського національного відродження Я. Коллара, Й. Юнгманна, В. Ганки, Ф. Челаковського і Ф. Палацького. Він перший познайомив українського читача з творами відомого чеського письменника, поета, громадського діяча і журналіста Карла

Гавлічека-Боровського. Франко бачив у ньому борця за національну незалежність, за народну літературу, який виступав за чисту літературну мову, за реалізм у літературі.

Перші переклади віршів Гавлічека-Боровського Франко опублікував під псевдонімом “Мирон” в першому номері радикального журналу львівських гімназистів “Друг”, а в 1901 р. вийшов збірник вибраних творів чеського письменника у перекладі І. Франка з передмовою автора видання, – пише Коновалов. Франко здійснював переклади творів Я. Врхлицького, які в свою чергу робили вплив на творчість перекладача. Франко пише статті з історії Чехії, з аналізом суспільно-політичного та літературного життя чеських земель і публікує їх в “Кур’єрі львівському”. Чеські літературні постаті Франко оцінює з точки зору прогресу, демократії, гуманізму, якими були наповнені їхні твори.

І. Франко написав ряд наукових праць з чеської літератури. Серед них – стаття “Відродження літератури на Україні і Ян Коллар” (1893 р.), чотири статті про “Слов’янську взаємність як її подав Ян Коллар”.

Чеська періодика, продовжує Коновалов, у великій мірі сприяла розповсюдженню відомостей у середовищі чеської громадськості про літературне життя українського народу. І тут на одному з перших місць був І. Франко, який часто популяризував українську літературу на сторінках журналу “Slovanský přehled”.

Як справедливо пише Коновалов, навряд чи хто із українських письменників і громадських діячів другої половини ХІХ ст. мав такі широкі зв’язки з представниками чеської культури як І. Франко. Особисто був знайомий і вів листування з чеськими літераторами та діячами науки Ф. Грегором, Й. Врхлицьким, Й. Поливкою, Й. Махарем, Р. Єсенською (перекладачкою творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки), А. Черні, Ч. Зібртом, Л. Нідерле, Ф. Главачеком. Організовував обмін книгами. Свідченням високої оцінки праці І. Франка було обрання його членом-кореспондентом королівського чеського товариства наук. Чеські літератори робили переклади творів великого українського письменника. З іменем Франка по праву пов’язано розвиток і зміцнення українсько – чеських громадських, культурних та літературних зв’язків, констатує Г. Коновалов.⁹

Уже у 80-90-х рр. ХІХ ст. І. Франко був відомий серед широкого кола чеських і словацьких письменників, його твори набули широкого поширення серед читачів Чехії і Словаччини, пише І. Карабутенко в статті “Листи Івана Франка в Чехію”. Молодий Франко перекладав твори Сватоплука Чеха, Само Халупки, Яна Неруди, Ярослава Враницького. Крім того сам писав в чеські журнали про Україну, українську культуру та літературу, і перш за все в журнал “Slovanský přehled.”. Критикував тих чеських діячів, які не хотіли бачити двох Росій – Росії Миколи ІІ і Росії революціонерів-демократів.

Листи Івана Франка у Чехію свідчать про те, що він як письменник і науковець мав тісні зв’язки з прогресивними діячами науки і культури Чехії і Словаччини, турбувався про зміцнення та розширення зв’язків між братніми народами на терені культури, прагнув щоб все найкраще і прогресивне з української культури знайшло поширення серед інших слов’янських народів, констатує І. Карабутенко.¹⁰

Іван Франко проявляв значний інтерес до історії та громадського життя словаків, пише М. Неврлий у статті “Іван Франко і словаки”. Перші відомості про словаків, їх історії та культурі знаходимо у Франка уже в 1876 р., тобто на самому початку його літературної та наукової діяльності (журнал львівських студентів “Друг” №19). Франко з симпатією писав про словаків, їх мову і культуру, високо оцінював Коллара як будителя мас. Виступаючи на першому з’їзді слов’янської прогресивної молоді в Празі в 1891 р., підкреслює Неврлий, І. Франко закликав до реальної і конкретної праці в ім’я інтересів кожного окремого слов’янського народу при умові їх свободи і рівності. Франко переклав українською мовою твори словацького письменника Само Халупки.

Пропагандистом творів Франка в Словаччині був відомий словацький критик і перекладач Франтішек Вотруба – пише Неврлий. З-під його пера виходить перший словацький переклад “Голода” Франка, який був опублікований в 1909 р. в “Словацькому щотижневику”. Перша книжка творів Франка вийшла в Ружомберку в 1914 р.¹¹

Взагалі, слід відзначити, що інтерес до українських культурних змагань з боку чехів і словаків, як і українців до культурних надбань цих двох братніх народів, мав неабияке значення. З одного боку, він служив моральною підтримкою діячів культури, з іншого, – свідчив про правильність обраного ними шляху. Такий взаємний інтерес, підтримка, прагнення вивчити, при необхідності використати кращий досвід, досягнути духовні змагання один одного і було на практиці творенням слов'янської культурної єдності.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. V. Matula. Lùdovit Štur a Slovanstvo. // Slovanický přehled. – 1956. – Č.2. – S.45-48; 2. Dýma M. R.S. Amerling, průkopník slovanske vzajemnosti. // Slovanický přehled. – 1958. – Č.9. – S.319-320; 3. J.Hrivňak. Mykola Lysenko a slovanství. // Slovanický přehled. – 1967. – Č.5. – S.298; 4. Karabutenko I. Dopisy Ivana Franka do Čech // Slovanický přehled. – 1957. – Č.7. – S.227; 5. Dvoržak V. Československo-ukrajínske hudební vztahy // Slovanický přehled. – 1957. – Č.1. – S.24-25; 6. Hostička V. Počátky Hankova rusofilství // Slovanický přehled. – 1964. – Č.6. – S.394; 7. J.Hrivňak. Mykola Lysenko a slovanství // Slovanický přehled. – 1967. – Č.5. – S.298-300; 8. Hostička V. K.V.Zap-přítel ukrajínského lidu // Slovanický přehled. – 1957. – Č.4. – S.123-124; 9. Kononov G. Ivan Franko a česká literatura // Slovanický přehled. – 1956. – Č.6. – S.189-191; 10. Karabutenko I. Dopisy Ivana Franka do Čech // Slovanický přehled. – 1956. – Č.7. – S.227-228; 11. Nevrlý M. Ivan Franko a Slováci // Slovanický přehled. – 1956. – Č.8. – S.273-274.

М.В. Стопчак

ВЗАЄМИНИ ДИРЕКТОРІЇ УНР З ПРАВОЮ ОПОЗИЦІЄЮ З ДЕЯКИХ КЛЮЧОВИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 РР. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Успіх у справі розбудови незалежної Української демократичної держави в значній мірі залежить від того, наскільки повно будуть враховані сучасними керманічами України досвід, уроки державотворення в минулі історичні періоди, зокрема в період національно-демократичної революції 1917-1920 рр., яка, на жаль, зазнала поразки. Один з цих уроків, на думку багатьох дослідників, полягає у тому, що найбільшої шкоди справі державотворення завдали глибокі незгоди серед провідних політичних сил Української революції з ключових його питань. Як зазначав академік В.Смолій, десятки політичних партій і рухів, винесених на гребінь Української революції, виявили нездатність поставити національні інтереси вище партійних, поступитися політичними амбіціями своїх лідерів.¹

З огляду на значну подібність тодішньої історичної ситуації для сучасної України, впливає нагальна потреба у неупередженій оцінці діяльності різноманітних політичних партій, що боролись за утвердження державності України в рр. революції, виявленні і вивченні тих політичних сил, чия діяльність об'єктивно загальмувала досягнення цієї величної мети. На актуальність дослідження цього важливого аспекту Української революції звертає увагу ряд сучасних істориків, зокрема, відомий дослідник історії Української революції проф. В.Ф. Солдатенко. “Щодо загалом відомих, проте малодосліджених тенденцій Української революції, - зазначає він, - то тут особливої уваги заслуговують процеси, що відбувалися всередині практично кожної з українських партій, з'ясування еволюції різних політичних течій, що досить серйозно позначилося на долі визвольної боротьби.”²

Виконати це завдання можливо лише за умови глибокого комплексного аналізу наукового доробку української історіографії з цієї проблеми. Тільки в такому випадку є можливість з'ясувати ступінь повноти, основні напрямки і методи вивчення цієї проблеми, уточнити існуючі або вийти на нові концептуальні висновки, що стосуються діяльності різних політичних таборів у ході революції, відкинути ті судження, які відверто суперечать реаліям історичного процесу.

Враховуючи багатогранність даної проблеми, автор поставив за мету проаналізувати українську історіографію взаємовідносин Директорії і сил правої опозиції в період Української революції 1917-1920 рр. з таких ключових питань державотворення як визначення форми влади в Україні, а також тих зовнішніх сил, на які було можливо спертись у боротьбі за державну незалежність. Права опозиція в УНР була представлена такими партіями як УПСФ, УПСС, УНРП,